

ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ

Проаналізовано сутність поняття “неплатоспроможність” та суміжних з ним понять, а також визначено ключові моменти, що необхідно закласти в розуміння сутності досліджуваної дефініції

Постановка проблеми. Неплатоспроможність підприємства є унікальним феноменом, при дослідженні якого слід керуватися рядом аспектів, серед яких насамперед необхідно виділити сутнісний. Вважаємо, що сутнісний підхід дозволить виявити економічний зміст та правову форму неплатоспроможності, а також співвідношення цього поняття з іншими правовими та економічними категоріями.

На думку видатного методолога В.Г. Юдіна [11], досягнення вагомого результату будь-якого дослідження безпосередньо залежить від вихідної теоретичної позиції, тобто від принципового підходу до постановки проблеми та визначення загальних шляхів руху мислення дослідника. Саме тому, задля розкриття проблемних питань, пов'язаних із неплатоспроможністю, необхідно, насамперед, дослідити сутність самого поняття “неплатоспроможність”.

В економічній літературі проблема неплатоспроможності найчастіше пов'язана з аналізом та оцінкою фінансового стану суб'єктів господарювання, а в юридичній літературі ця дефініція носить дещо ширший характер, що пов'язаний з питаннями банкрутства і відповідальністю за зобов'язаннями. Звертаючи увагу на практичне застосування поняття неплатоспроможності підкреслюється взаємодоповнюваність економічної та правової сутностей таких категорій як майно і зобов'язання.

Вітчизняними і зарубіжними науковцями значна кількість робіт присвячується категоріям неспроможності і банкрутству. Проте не вирішеними залишаються ще багато дискусійних питань. Перш за все, слід звернути увагу на те, що при дослідженні даних понять, з одного боку, допускається їх лінгвістичне ототожнення, а з іншого - цим дефініціям приписують різні значення, що призводить до неоднозначності їх змісту на теоретичному рівні. Тому сутність даних категорій залишається не до кінця з'ясованою.

Саме через неоднозначне розуміння цієї категорії в економічній та юридичній науках, на практиці виникає ряд проблем, пов'язаних із виходом підприємства з кризового стану, або ж у разі неможливості здійснення відновлювальних заходів, то ведення господарської діяльності в умовах неплатоспроможності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми неплатоспроможності піднімалися багатьма науковцями, переважно юридичних наук: І.П. Бакланової, П.Д. Баренбойма, Є.А. Васильєва, Н. Весеневої, А.Ю. Вікуліна, В.В. Вітрянського, Н.Г. Лившиць, Є.Є. Єнькової, М.Г. Масевич, О.А. Нікітіної, Ю.П. Орловського, Є.А. Павлодського, В.В. Степанова, М.В. Телюкіної, Г.А. Тосуняна, Г.А. Федотової.

До цього часу не створений стійкий і всіма визнаний науково-понятійний апарат. І юристи, і економісти часто не розрізняють такі поняття, як “неспроможність”, “неплатоспроможність”, “банкрутство”, “ліквідація”, “збитковість”. У більшості наукових робіт і в практичних статтях всі поняття використовуються як синоніми. Тому **метою нашого дослідження** є розмежування цих схожих, але таких, що мають різний економічний зміст понять.

Викладення основного матеріалу дослідження. При дослідженні тієї чи іншої категорії відповідний пізнавальний інтерес надається аналізу дефініцій, що містяться в сучасній науковій довідковій літературі.

У російській мові поняття "банкротство" і "несостоятельность" розглядаються як синоніми, тому в тлумачних словниках найчастіше значення одного слова визначається через інше. Якщо перекладати ці поняття українською мовою, то вони звучатимуть як "банкротство" і "неспроможність" відповідно. Дослідимо ці поняття в російськомовних та українськомовних джерелах.

Так, в Тлумачному словнику С.І. Ожегова і Н.Ю. Шведової банкротство - "це неспроможність, що супроводжується припиненням платежів за борговими зобов'язаннями" [8], згідно зі словником В.І. Даля, неспроможність – це "неустойка", "банкротство" [3]. Словник сучасної російської літературної мови дає наступне визначення банкротству: "стан банкрута, неплатоспроможність приватної особи або підприємства" [9]. Таким чином, наведені визначення виражають особливість лінгвістичного підходу до питання співвідношення понять "банкротство" і "неспроможність": традиційно прийнято ототожнювати ці поняття. Крім того, в літературі наголошується не тільки факт ототожнення цих понять, але й той факт, що і поняття "неспроможність", і поняття "банкротство" характеризуються через поняття "неплатоспроможність" [6]. Так, згідно із словником С.І. Ожегова, категорія "неспроможний" трактується як той, що "не має грошей для оплати своїх зобов'язань, матеріально не забезпечений" [8].

Згідно з Новим тлумачним словником української мови неспроможний – це який не може зробити що-небудь, безсильний у чомусь; позбавлений доказовості, обґрунтованості, не зовсім переконливий; який не має потрібних властивостей, якостей і т. ін. [7, т. 2, с. 866].

Банкротство – фінансова неспроможність, розорення, що призводить до припинення виплат по боргових зобов'язаннях; неспроможність, провал у чому-небудь [7, т. 1, с. 89].

Законодавство про неплатоспроможність Російської Федерації не розділяє поняття "неспроможність" та "банкротство" і використовує ці терміни як синоніми. Тоді як в багатьох країнах акцентується увага на відмінності між ними. У деяких країнах вживається лише термін "неспроможність", а термін "банкротство" взагалі не використовується. У США використовується тільки термін "банкротство" (bankruptcy) [12]. У Республіці Білорусь між поняттями "банкротство" і "неспроможність" є чітка відмінність. На наш погляд, як в правових нормах, так і в економічній науці необхідно виділити відмінність між цими схожими, але такими, що мають різний економічний і правовий зміст поняттями. Зокрема, аналіз співвідношення цих понять з правової точки зору здійснений в роботах М. Телюкіної [10] і В. Зайцевої [4]. Так, М. Телюкіна пропонує законодавчо розмежувати поняття "неспроможність" і "банкротство" і застосувати поняття "банкротство" тільки у випадках неправомірної поведінки боржника, що завдав збитку кредиторам. Такої ж думки дотримуються більшість юристів. Існує навіть така точка зору, що неспроможність – це неплатоспроможний стан боржника, а банкротство – це дії боржника (в основному неправомірні), які призвели його до такого стану.

Визначення будь-якого понятійного апарату важливе не лише з теоретичної, але й з практичної точки зору, оскільки з'ясування сутності визначеної категорії необхідне для правильного застосування законодавства юристами при розгляді справ неплатоспроможних підприємств, а також для аналітиків щодо правильного

прогнозування можливостей відновлення платоспроможності суб'єктів господарювання та правильного відображення господарських операцій діяльності підприємства в умовах його неплатоспроможності в бухгалтерському обліку.

Проаналізувавши літературні джерела науковців як юристів так і економістів різних країн світу, дійшли висновку, що неспроможність насамперед асоціюється з неплатоспроможністю особи, тобто з відсутністю засобів платежу для покриття свого боргу. На думку А.І. Гончарова, "зовнішнім проявом неплатоспроможності є прострочена заборгованість" [2]. Проте, на нашу думку, сама відсутність засобів платежу ще не є показником того, що підприємство є безнадійним і безуспішним. Адже неплатоспроможність може мати тимчасовий характер і за наявності певних засобів (фінансових, правових, організаційних тощо) може бути усунена. Отже, одного факту наявності неплатоспроможності є недостатньо для визначення економічної сутності неспроможності. Мова повинна йти про такий майновий стан боржника, при якому зобов'язання перевищують розмір його загальних активів, оскільки для кредиторів показником фінансової неспроможності контрагента служитиме перш за все наявність активів. Іншими словами, у боржника має бути достатньо майна для того, щоб, продавши його (повністю або частково), можна було задовольнити вимоги кредиторів.

Проте акцентування уваги на майновий стан боржника вважаємо не є доцільним. У контексті даної проблеми Н.І. Бай і Н.В. Меліхов підкреслюють, що "наявність або відсутність достатнього майна, за рахунок реалізації якого може бути проведений розрахунок з кредиторами, само по собі служити підтвердженням платоспроможності боржника не може" [1].

Дійсно, даний кількісний показник не враховує якісної оцінки активів боржника, оскільки за високою вартістю майна можуть міститися об'єкти незавершеного будівництва, неліквідне майно і так далі. Не враховуються при такому підході і фактори, що характеризують самого боржника (його галузеву специфіку, специфіку продукції, що випускається, характер здійснюваного виду діяльності тощо).

С.О. Кареліна пропонує зупинитися на загальному трактуванні соціально-економічної сутності неспроможності, що підіймається О.А. Пахаруковим, О.О. Дубінініним, а саме: факт наявності невиконаних зобов'язань і нездатність подальшого відновлення платоспроможності складають соціально-економічний зміст неспроможності [5].

Як зазначалося вище, враховуючи тлумачення неспроможності, що наведене у Новому тлумачному словнику української мови, це неможливість зробити будь-що. Вважаємо, що неспроможність можна класифікувати за різними видами виходячи із мети, намірів дій або виду діяльності. На нашу думку, та неспроможність, що піднімається вченими є проявом економічної або ж фінансової неспроможності. Тоді постає питання: чим така неспроможність відрізняється від неплатоспроможності і до чого тут банкрутство? Адже не вся неплатоспроможність підприємства призводить до його банкрутства.

Висновки, пропозиції та перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного дослідження огляду дефініцій і контексту вживання понять неплатоспроможність та його антоніму платоспроможність, можна зробити наступні висновки:

Поняття "платоспроможність" і "неплатоспроможність" по-різному розуміються і визначаються в економічній та юридичній літературі. Багатозначність, яка впливає з цього поняття підкреслює відсутність визнаного та універсального визначення цих понять, проте їм притаманна однакова конструкційна підстава, а саме здатність або її відсутність у суб'єкта господарювання регулювати свої зобов'язання.

В економічній літературі увага дослідників концентрується на платоспроможності, а неплатоспроможність зазвичай визначається як протиположна платоспроможності. В свою чергу в юридичній літературі головна увага приділяється неплатоспроможності як передумові юридичної відповідальності, зокрема й кримінальної, а також як передумові ліквідації суб'єктів господарювання.

Надбання економічних досліджень дозволяє класифікувати платоспроможність за різними критеріями. Згідно з класифікацією, що базується на часовому вимірі, можна виділити визначення, що передбачають здатність регулювати зобов'язання в короткостроковому періоді, визначення, що передбачають довгострокове покриття зобов'язань, а також визначення, що розглядають платоспроможність однаковою мірою як і в короткостроковому так і в довгостроковому вимірах.

У сучасній економічній літературі домінує тенденція розуміння платоспроможності однаковою мірою як в короткостроковому аспекті так і в довгостроковому з акцентуванням довгострокової платоспроможності. Недостатність майна щодо зобов'язань інтерпретується як відповідний стан неплатоспроможності.

Прихильники короткострокового сприймання платоспроможності зазвичай ідентифікують її з фінансовою ліквідністю. Ми є прихильниками іншої категорії вчених, що розглядають категорію платоспроможності як категорію в коротко-і довгостроковому вимірах та вважають, що платоспроможність є ширшим поняттям ніж фінансова ліквідність.

У широкому правовому розумінні неплатоспроможність найчастіше об'єднується з недостатністю майна на покриття зобов'язань. Проте з юридичної точки зору на першому місці знаходиться відсутність можливостей регулювати грошові зобов'язання, що вимагаються, як основний стан неплатоспроможності, а на другому місці відсутність майна на покриття зобов'язань.

Оскільки в юридичній літературі акцентується потреба об'єктивної оцінки стану неплатоспроможності і одночасно цей стан (а передусім його протиположна тобто платоспроможність) є предметом економічних досліджень, то зазначене базується на первинному тобто економічному розумінні платоспроможності і неплатоспроможності.

При спробах визначити неплатоспроможність як економічну категорію слід використовувати надбання юридичних наук. Звідси випливає, що поняття неплатоспроможності є економічно-правовою категорією.

Узагальнивши проведені дослідження пропонуємо наступну дефініцію неплатоспроможності:

Під неплатоспроможністю слід розуміти такий фактичний фінансовий і майновий стан боржника, при якому суб'єкт господарювання не в змозі тривалий час виконувати свої платіжні зобов'язання і який, враховуючи джерела покриття зобов'язань, може виступати в двох станах:

- як майнова неплатоспроможність (структурна, балансова, засобова, довгострокова), що означає відсутність майна для покриття всіх зобов'язань боржника;
- платіжна неплатоспроможність (ліквідна, факторна, поточна, короткострокова), що означає неможливість боржника своєчасно регулювати грошові зобов'язання, що висуюються.

Запропоноване визначення неплатоспроможності використовує дві основні економічні категорії: майно і зобов'язання. Ідентифікація і застосування цих категорій не породжує проблеми лише на перший погляд. Практичне застосування відкриває всю складність питання, яка виникає з правового характеру цілей, для яких найчастіше визначається стан неплатоспроможності. Ці цілі можна пов'язати з декількома питаннями:

- чи притаманний суб'єктові господарювання стан платоспроможності;

- з якого часу суб'єкт є неплатоспроможним;
 - максимальний термін подання до господарського суду заяви про оголошення банкрутства;
 - чи неплатоспроможність суб'єкта господарювання є тривалою і значних розмірів.
- Щодо майна і зобов'язань, які використовуються при визначенні стану неплатоспроможності, виступають три проблеми, що вимагають кожного разу окремого дослідження:
- комплектація і адекватність трактування;
 - адекватність оцінки;
 - доступність і якість інформації (табл. 1).

Таблиця 1. Ключові проблеми використання параметрів стану неплатоспроможності

МАЙНО		
<i>комплектація і адекватність трактування</i>	<i>адекватна оцінка</i>	<i>доступність і якість інформації</i>
<p>– майно слід розуміти як сукупність майнових прав суб'єкта, а складові частини майна як окремі майнові права, що надаються даному суб'єкту про матеріальний та нематеріальний характер;</p> <p>– слід уникати спрощень через зрівнювання майна з активами балансу, адже майно є ширшою категорією ніж активи балансу. При цьому до активів належить дебіторська заборгованість, яка, в свою чергу, не може виступати майном підприємства</p>	<p>– метод оцінки необхідно підібрати згідно із загальними факторами (наприклад мета оцінки) і специфічними факторами (наприклад доступність джерел інформації);</p> <p>– слід визначити справедливую вартість, яка не тотожна обліковій вартості;</p> <p>– основним методом оцінки майна при дослідженні неплатоспроможності як недостачі майна повинен бути метод ліквідаційної вартості, в конкретних умовах можуть бути інші методи оцінки</p>	<p>– у випадку спрощеної форми ведення бухгалтерського обліку остаточним є пристосування і доповнення змісту генерованих даних щодо майна з метою наповнення досліджуваної сфери поняття;</p> <p>– у випадку повної форми ведення бухгалтерського обліку дані, що відображені в балансі слід доповнити додатковими даними;</p> <p>– у кожному випадку слід перевірити добросовісність і ретельність даних з метою виключення ефекту “агресивної бухгалтерії”</p>
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ		
<p>– з точки зору на складність поняття “зобов'язання” слід застосовувати сферу поняття до мети дослідження – у випадку дослідження неплатоспроможності як стану несплати боргів, це будуть зобов'язання, що вимагаються, у випадку дослідження недостачі майна для покриття боргів це будуть загальні зобов'язання;</p> <p>– аналізуючи зобов'язання слід мати на увазі всі види зобов'язань:</p> <ul style="list-style-type: none"> - резерви на зобов'язання; - зобов'язання коротко - та довгострокові; - позабалансові зобов'язання тощо 	<p>– метод оцінки слід підбирати згідно із загальними факторами (наприклад мета оцінки) і специфічними факторами (наприклад доступність джерел інформації);</p> <p>– прагнення до доведення актуальної ринкової вартості повинне полягати в зазначенні біля основної суми також інших сум, наприклад відсоток за зволікання</p>	<p>– у випадку спрощеної форми ведення бухгалтерського обліку необхідним є застосування і доповнення змісту генерованих даних щодо зобов'язань з метою виконання сфери досліджуваного поняття;</p> <p>– у випадку повної форми ведення бухгалтерського обліку дані, що відображені в балансі слід доповнити додатковими даними;</p> <p>– у кожному випадку слід перевірити добросовісність і ретельність даних з метою виключення ефекту “агресивної бухгалтерії”</p>

Дати визначення будь-якому соціально-економічному явищу - складне завдання, оскільки воно (визначення) повинне адекватно розкривати зміст того або іншого поняття, визначати його родові і видові ознаки, включати нормативні характеристики в концентрованій і узагальнювальній формі.

Неплатоспроможність є економічно-правовою категорією. Трактують її винятково як економічної категорії або винятково як правової категорії може бути джерелом серйозних порушень при прийнятті відповідних рішень. Саме тому, запропоноване вище визначення поняття "неплатоспроможність" вважаємо є сприйнятним як для юридичних так і для економічних наук. З цього приводу:

– при здійсненні аналізу, оцінок і правових кваліфікацій у сферах, пов'язаних з неплатоспроможністю необхідним є розуміння економічного сенсу розміру, що формує стан неплатоспроможності, наприклад необхідним є розуміння різниці між майном і активами, різниці між балансовою вартістю і ринковою, слід розуміти різні види зобов'язань.

– при проведенні досліджень та економічного аналізу в сфері, пов'язаній з неплатоспроможністю вказано урахування і юридичних точок зору, що враховують мету дослідження, наприклад при дослідженні банкрутства підприємства слід зважити на правове регулювання, що стосується неплатоспроможності як передумови банкрутства.

Враховуючи уточнення сутності досліджуваних понять можна визначити фактори, що призводять підприємство до стану неплатоспроможності. Зазначену проблему спробуємо вирішити у подальших дослідженнях.

Література:

1. *Бай Н.И.* О проблемах, возникающих при определении арбитражными судами признаков банкротства / Бай Н.И., Мелихов Н.В. // Вестник ВАС РФ. – 2002. – № 10.
2. *Гончаров А.И.* Предупреждение банкротства коммерческой организации по законодательству Российской Федерации: методология и механизмы реализации: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.03 / А.И. Гончаров. – Ростов-н/Д, 2006. – 48 с.
3. *Даль В.И.* Толковый словарь живого великого русского языка: В 4 тт. / В.И. Даль. – Т IV- М., 2002 – 544 с.
4. *Зайцева В.* Несостоятельность и банкротство в современном российском праве / В. Зайцева // Право и экономика. – 1999. – № 5.
5. *Карелина С.А.* Механизм правового регулирования отношений несостоятельности / С.А. Карелина. – Издательство: Волтерс Клувер, 2008. – 290 с.
6. *Мухачев И.Ю.* Понятия несостоятельности и банкротства / И.Ю. Мухачев, А.А. Пахаруков // Вестник Иркутской государственной экономической академии. - 1999. – №3. – С. 93-95.
7. *Новий тлумачний словник української мови в 4-х тт.* / В. Яременко, О. Сліпушко. – К: Аконті, 2000.
8. *Ожегов С.И.* Толковый словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 4-е изд. – М.: ООО "ИТИ ТЕХНОЛОГИИ", 2003. – 944 с.
9. *Словарь современного русского литературного языка* / Гл. ред. К.С. Горбачевич. 2-е изд., перераб. и доп. М., 1991. – Т. 1. – с. 330.
10. *Телюкина М.* Соотношение понятий "несостоятельность" и "банкротство" в дореволюционном и современном праве / М. Телюкина // Юрист. – 1997. – № 12.
11. *Юдин В.Г.* Несостоятельность (банкротство): исторический аспект / В.Г. Юдин // Вестник ВАС. – 2002. – № 1. – С. 155 – 162.
12. *Gross Karen.* Failure and forgiveness: rebalancing the bank ruptcy system. – New Hawen, London, 1997. – 302 p.